

УДК 159.923:174(043.5)

Прудка Л. М.

начальник відділення методичного забезпечення навчального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА СТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Автором, на підставі аналізу спеціальної літератури вітчизняних авторів і зарубіжних джерел, досліджено індивідуальні особливості та психологічну структуру професійної стійкості як складової частини психічної стійкості особистості.

Ключові слова: професійна стійкість, психічна стійкість, фасилітативність, інгібіція, саморегуляція.

В психології поняття «стійкість» досі залишається дискусійним, не набуло чіткого статусу і має широкий діапазон інтерпретацій, оскільки його трактування визначається вектором дослідження — від застосування даного поняття до аналізу індивідуального стану та до використання його в аспекті вивчення проблем становлення, розвитку і формування особистості, що і породжує виникнення різних підходів до розгляду даного феномена.

Багатопланові дослідження, проведені В. В. Авдєєвим, Л. М. Аболіним, Л. І. Божовичем, М. І. Дяченком, М. П. Казаченко, М. С. Корольчуком, В. М. Крайнюком, І. С. Коном, К. К. Платоновим, О. М. Столяренком, В. Е. Чудновським та іншими вченими, дозволяють виділити одну з суттєвих психологічних якостей — стійкість особистості працівника ОВС до екстремальних ситуацій службової діяльності. У психологічній літературі поняття «стійкість» має кілька тлумачень, можна зустріти наступні термінологічні комбінації: «стійкість особистості», «стійкість поведінки», «стійкість (професійної) діяльності», «стійкість до навантажень», «емоційна стійкість», «вольова стійкість», «психічна стійкість», «емоційно-вольова стійкість», «моральна стійкість», «психологічна стійкість» тощо.

Але дослідження індивідуальних особливостей та психологічної структури професійної стійкості як складової частини психічної стійкості особистості, що виконані вітчизняними та зарубіжними вченими, з нашої точки зору, стосовно працівників карного розшуку є недостатньо розробленою.

Таким чином, недостатній рівень теоретичного та емпіричного вивчення позначеної проблеми і зумовлюють актуальність теми дослідження.

Метою статті є аналіз та визначення в певній послідовності феноменології явища стійкості, що дозволить отримати достатньо надійну та репрезентативну теоретичну базу для наступного розкриття змісту професійної стійкості працівників карного розшуку та основних детермінантів її формування у майбутніх працівників карного розшуку.

Складність проблеми визначення методології і дидактичної системи для формування професійної стійкості розкривається у різних психологічних підходах до її сутності: психофізіологічному; диференціально-психологічному; загальнопсихологічному; традиційно-психологічному; психолого-педагогічному, фаховоспрямованому; функціональному; психолого-акмеологічному.

Інтегративне уявлення про стійкість, характерне для сучасного етапу розвитку психологічної науки, виникло на основі синтезу різних концептуальних підходів, що мають своєрідні вирішення задач забезпечення самозбереження, саморозвитку психічних процесів, властивостей, станів і явищ.

З точки зору *психофізіологічного* підходу стан нервово-психічної напруги може проявлятися в зрушеннях двох форм: за типом наростання збудження або ж за типом розвитку гальмівних реакцій, крайні форми реагування залежать від індивідуальних якостей особистості або визиваються дуже гострими психічними чинниками [1]. Такі зміни у психіці, як ми бачимо, поражають професійно значущі якості та безумовно негативно позначаються на рівні працездатності, витривалості та професійної стійкості.

Витривалість визначається як здатність людини до тривалого виконання роботи на заданому рівні, оцінюється витривалість часом та стійкістю діяльності на заданому рівні. З точки зору низки психологів, поняття «витривалість фахівця» тісно пов'язане з поняттям «надійність», майже тожне йому. Під останньою розуміють ймовірність задовільного виконання потрібних професійних функцій в заданих умовах у визначений час [2].

Диференціально-психологічний підхід розглядає проблему професійної стійкості також через феномени здібностей та задатків. Здібності обумовлюються не одним задатком (як і ефективність діяльності — не однією особистісною особливістю), а декількома; чим більше у людини задатків, які впливають на певну здібність, тим більш вона виражена.

Для діяльності, яка пред'являє екстремальні вимоги до будь-якої здібності людини (наприклад, максимальної швидкості бігу, максимальної концентрації або переключення уваги), необхідно відбирати осіб, які мають максимальну або близьку до неї кількість задатків, які впливають на ці здібності [2].

Як відзначає Т. І. Артем'єва, основою при визначенні здібностей є діяльність, а критерієм, який відрізняє здібності від будь-якого іншого способу реалізації діяльності, — успішність реалізації діяльності, її ефективність [3].

Проте фізіологічні та диференціально-психологічні проблеми працездатності професійної стійкості, як відзначає М. Я. Віленський [4], тісно пов'язані з *загальнопсихологічними* аспектами помилкових дій та втомлюваності. Методологічною основою *загальнопсихологічного підходу* до розуміння досліджуваної проблеми є наукова спадщина К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Б. Ф. Ломова, зокрема їхнє розуміння феноменології суб'єкта та суб'єктності.

На наш погляд, *традиційний психологічний* підхід, який стверджує, що фасилітативність забезпечує успішність діяльності, а інгібіція, навпа-

ки, творить перешкоди у цьому процесі, для розуміння сутності професійної стійкості працівників карного розшуку не підходить. Нагадуємо, що термін «інгібіція» був перейнятий з соціальної психології. Він характеризує зміни поведінки людей в бік зниження ефективності та якості діяльності в присутності інших людей. Ми вважаємо, що правоохоронна діяльність як соціономічна професія в першу чергу орієнтована на запобігання будь-яких пошкоджень населенню під час проведення операцій та мінімалізації зовнішніх ефектів — присутність інших людей не повинна впливати на ефективність та продуктивність діяльності працівників карного розшуку.

У психологічному плані певний інтерес представляють дослідження О. О. Водолазьської [5], яка розглядала значення саморегуляції в процесі формування особистості професіонала. Автор вважає, що в процесі особистісного становлення поступово все більшого значення набувають її внутрішні рушійні сили, які дозволяють людині все більш самостійно визначати задачі та напрямки власного професійного становлення.

Традиційно професійна стійкість в межах цього підходу виступає основою професійної майстерності [6]. З іншого боку, професійна стійкість тісно взаємопов'язана з такими поняттями, як професійна готовність, установка, спрямованість, досвід, компетентність.

Психолого-педагогічний, фахово-спрямований підхід. У результаті проведеного дослідження З. Н. Курлянд була встановлена висока кореляційна залежність між розвитком деяких компонентів спеціальних здібностей. Було також встановлено, що досягнення студентами більш високих рівнів розвитку спеціальних здібностей достатньо забезпечує відповідно більш високий рівень професійної стійкості майбутнього фахівця.

Отже, проводячи цілеспрямовану роботу з розвитку спеціальних здібностей, ми тим самим допомагаємо майбутнім фахівцям досягти більш високих рівнів професійної стійкості.

До різноманітних *функціональних* станів людини, що впливають на ефективну та безпечну діяльність, в основному відносять: стомлення, хронічне стомлення, перевтомлення, стан гіпокінезії, монотонії та нервово-психічної напруги.

На наш погляд, визначення функціонального стану як психофізіологічного феномену, частково ототожене з семантикою професійної стійкості. Так, В. Л. Марищук під функціональним станом розуміє сукупність характеристики фізіологічних функцій та психофізіологічних якостей, які визначають рівень активності функціональних систем організму, особливості життєдіяльності та стан працездатності людини [7].

Принципово важливим для нас є загальний підхід до наукових уявлень про функціональний стан, який обґрунтовує неможливість його застосування без вивчення одного або декількох показників та інтегральної оцінки функцій, які прямо або побічно зумовлюють ефективну діяльність людини.

У *психолого-акмеологічному* аспекті професійна стійкість представляє гармонійність розвитку інтелектуальних, емоційно-вольових і особистіс-

них якостей, які забезпечують успішність дій і поведінкових реакцій у процесі здійснення професійної діяльності. Акмеологічний аспект тут проявляється в тому, що стійкість припускає обов'язковість взаємозалежного розвитку й відповідності вимогам діяльності не тільки суб'єктно-діяльнісних характеристик, але й індивідуальних, особистісних, найбільш типових і самотутніх, які характеризують особистість як неповторну індивідуальність.

Вищенаведене дослідження концептуальних підходів низки різних авторів дає підстави виконати порівняльний аналіз елементів в характеристиках психологічних підходів, суттєвих, з нашої точки зору, для визначення базової методологічної основи подальшого, згідно теми, дослідження феномену професійної стійкості курсантів — майбутніх працівників карного розшуку, надати конкретні пропозиції щодо удосконалення дидактичної системи фахової підготовки, що, з нашої точки зору, будуть сприяти формуванню належного рівня професійної стійкості.

Аналіз наукової літератури дозволив нам в структурі *професійної стійкості* працівників правоохоронних органів виділити наступні **компоненти**: *активаційний* (характеризує індивідуальні рівні активності особистості, а також здібності до мобілізації особистих знань, умінь та навичок); *вольовий* (самоконтроль, самообілізація та керування своїми діями, саморегуляція); *емоційний* — вміння регулювати свої емоційні стани (володіти собою, своїм настроєм, голосом, мімікою, жестами, адекватність емоційного напруження та стану страху); *когнітивний* (від лат. *cognitio* — «пізнання, вивчення, усвідомлення» — здібність до розумового сприйняття зовнішньої інформації з її наступним абстрагуванням і конкретизацією); *мотиваційний* (установка не тільки на найбільш доцільні, активні та рішучі дії, а й на власну безпеку); *орієнтаційний* (вивчення та усвідомлення умов та особливостей діяльності, способів можливих дій в різних варіантах розвитку події, необхідних для цього вмінь, властивостей та якостей особистості); *особистісний фізіологічний* (швидкість та адекватність реакції на поведінку оточуючих та окремих правопорушників, нормальна втомлюваність); *оціночний* (об'єктивна оцінка ступеня небезпеки ситуації і власної підготовленості для її вирішення, прогнозування можливих результатів, внесення відповідних поправок); *професійний досвід* — основане на практиці чуттєво-емпіричне пізнання дійсності, синтез єдності знань, умінь та навичок; *професійний (операційний)* — навички та вміння реалізувати професійні дії, вміння прийняти оптимальне (доцільне) рішення у нестандартних ситуаціях (професійні, психологічні, загальні знання та вміння, стійка потреба у самоосвіті).

При наявності зазначених компонентів працівник карного розшуку в змозі налаштуватись на певну поведінку, на виконання адекватних дій, необхідних для досягнення поставленої мети; підготувати, при необхідності, матеріальну базу для виконання завдання чи створити умови для цього (здобути відсутню інформацію, провести тренування, змоделювати схеми можливого розвитку подій); з початком дій уважно слідкувати за змінами обставин, оцінювати адекватність своєї поведінки, прагнути реалізувати

оптимальні умови й засоби досягнення мети, свідомо керувати своїми емоційними станами та поведінкою.

Професійна стійкість працівника карного розшуку формується, на протязі певного часу (навчання, службової діяльності), як синтез властивостей та якостей особистості, і рівень її може бути змінений з допомогою свідомої, цілеспрямованої роботи, яка враховує індивідуальні особливості особистості і проводиться в процесі професійної діяльності або в діяльності, що максимально моделює таку.

З нашої точки зору, до *ознак сформованої професійної стійкості* працівника карного розшуку слід віднести: адекватну оцінку наявних активаційно-енергетичних ресурсів і вміння їх раціонально використовувати й мобілізувати в професійних екстремальних ситуаціях; оптимальний мотиваційний комплекс з гармонічною комбінацією внутрішніх і зовнішніх мотивів і мотиваційними домінантами, адекватними розглянутій професійній діяльності; стійку й адекватну самооцінку; здатність до когнітивної оцінки можливих екстремальних ситуацій і вироблення відповідних стратегій поведінки; здатність до емоційно-вольової саморегуляції в стресогених і екстремальних умовах.

Важливими складовими психологічної стійкості є: здатність до повноцінної самореалізації, особистісного зростання зі своєчасним і адекватним розв'язанням внутрішньоособистісних конфліктів (ціннісних, мотиваційних, рольових); відносна стабільність емоційного стану; здатність до емоційно-вольової регуляції; адекватна ситуації мотиваційна напруженість і т. д. Це цілий комплекс здатностей, широке коло різнорівневих явищ. Тому можна стверджувати, що психологічна стійкість як інтегральна властивість виникає під впливом суб'єктивних і об'єктивних факторів життєдіяльності людини, обумовлюється індивідуальними особливостями в онто- і філогенезі. У професійній стійкості поєднуються результати розвитку, навчання, виховання людини, його сукупний досвід соціальної взаємодії.

Отже професійна стійкість є складним психологічним феноменом, який має свою специфіку в діяльності працівників карного розшуку. Поняття професійної стійкості є невід'ємною частиною більш широкого поняття — психічної стійкості, під якою ми розуміємо відносно стійкий, але конкретний прояв усіх компонентів психіки, що мають певну спрямованість, які виражають гармонійність зв'язку людини із зовнішнім середовищем у конкретних умовах

Список літератури

1. Короленко Ц. П. Психофизиология человека в экстремальных условиях / Ц. П. Короленко — Л., 1978. — 271 с.
2. Ильин Е. П. Общность механизмов развития состояний монотонии и психического пресыщения при разных видах деятельности / Е. П. Ильин // Психические состояния. — Л., 1980. — С. 43–50.
3. Артемьева Т. И. Методологический аспект проблемы способностей / Т. И. Артемьева. — М.: Наука, 1977. — 184 с.

4. Виленский М. Я. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей: Учебное пособие / М. Я. Виленский, Р. С. Сафин. — М.: Высшая школа, 1989. — 158 с.
5. Водолазская И. О. Саморегуляция в профессиональном становлении педагогов / И. О. Водолазская // Наука і освіта. — 2004. — № 6-7. — С. 50-52.
6. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя — основа його професійної майстерності: Навчальний посібник / З. Н. Курлянд. — Одеса: ОДП, 1985. — 161 с.
7. Марищук В. Л. К вопросу об эмоциональной устойчивости курсантов-летчиков и возможности ее совершенствования с применением средств физической подготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. Л. Марищук — Л., 1964. — 154 с.

Прудкая Л. Н.

начальник отделения методического
обеспечение учебного процесса
Одесского государственного университета внутренних дел

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ПСИХИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Автором, на основании анализа специальной литературы отечественных авторов и зарубежных источников, исследованы индивидуальные особенности и психологическая структура профессиональной устойчивости как составной части психической устойчивости личности.

Ключевые слова: профессиональная устойчивость, психическая устойчивость, фасилитивность, ингибция, саморегуляция.

Prudkaya L. N.

head of department methods
of the learning process
Odessa State University of Internal Affairs

PROFESSIONAL STABILITY AS COMPONENT PART OF PSYCHICAL STABILITY OF PERSONALITY

Summary

By an author, on the basis of analysis of the special literature of domestic authors and foreign sources investigated individual characteristics and psychological structure of professional stability as component of mental stability of the personality.

Key words: professional stability, mental stability, fasilyativnost, ingibition, self-regulation.